

Styre: Fakultetsstyret ved Det humanistiske fakultet

Referatsak: 28/20

Møtedato: 27.10.2020

Dato: 14.10.2020

Arkivsaksnr: 2020/11495-RAL

Orientering om examen philosophicum

Dokumenter i saken

- [Sak 33/20 i Utdanningsutvalget](#)
- **Rapport frå arbeidsgruppe for examen philosophicum (vedlagt)**

Bakgrunn

Utdanningsutvalget ved UiB behandlet i møte 3. september 2020 rapport fra en arbeidsgruppe for examen philosophicum (vedlagt). Bakgrunnen for rapporten var at andre fakulteter nå legger ex.phil. senere i studieløpet enn i første semester. Dette har både økonomiske og faglige implikasjoner. Det vil bli holdt en presentasjon i fakultetsstyremøtet om rapporten og mulige økonomiske konsekvenser for HF som følge av omleggingene. Rapporten legges frem for fakultetsstyret til orientering.

Forslag til vedtak:

Fakultetsstyret tar saken til orientering.

Jørgen Magnus Sejersted
Dekan

Kim Ove Hommen
fakultetsdirektør

Rapport frå arbeidsgruppa for examen philosophicum

Examen philosophicum har røter tilbake til 1675 ved Københavns Universitet, og har vore ein del av høgare utdanning i Noreg sidan Universitetet i Oslo vart grunnlagt i 1811.¹ Medan ex.phil. i tidlegare tider inkluderte fleire fag, har emnet sidan 1875 hovudsakeleg bestått av filosofi, om enn det ikkje er så lenge sidan også psykologi var ein del av ex.phil. Det oppstår med jamne mellomrom diskusjonar om ein skal halde på ex.phil. og korleis emnet skal sjå ut, men framleis har det brei støtte, i det minste mellom vitskapeleg tilsette, som ein viktig del av universiteta sitt dannelsingsoppdrag. Noko av grunnen kan vere at ex.phil. har vore i stadig forandring, meir enn mange er klar over, og har tilpassa seg skiftande faglege, pedagogiske og institusjonelle kontekstar.

I det meste av si historie har ex.phil. vore lagt til byrjinga av universitetsutdanninga. Det forklarar namnet "forberedende", som var det offisielle namnet frå 1903 til 1967. Noko variasjon var det likevel også før. Til dømes kunne ein i Bergen på 1990-talet velje sjølv når ein skulle ta ex.phil. i løpet av cand. mag.-graden. Men med innføringa av seminarmodellen ved UiB på starten av 2000-talet var tanken om eit heilskapleg førstesemesterstudium sentralt, sett saman av ex.phil., ex.fac. og eit innføringsemne i det faget ein skulle studere. Dei siste ti åra har likevel dette endra seg gradvis, både ved UiB og elles i Noreg. Fleire og fleire fagmiljø legg no ex.phil. seinare i studieløpet. Dette reiser nokre spørsmål som denne rapporten skal diskutere.

Bakgrunn

I møtet i Utdanningsutvalet 5.9.2019 vart det under sak 35/19, "Kvalitetsarbeid og utdanningsledelse", mellom anna diskutert aktuelle spørsmål knytt til ex.phil og ex.fac., særleg ut frå endringar i plassering. Kva har det å seie for formål, innhald, organisering og økonomi når ex.phil. ved enkelte fakultet blir flytta til seinare i studieløpet?

På bakgrunn av dette oppnemnde Universitetet i Bergen 29.11.2019 (2019/26363) ei arbeidsgruppe som skulle drøfte dette vidare. Mandatet for arbeidsgruppa var "å kartlegge dagens praksis for ex.phil. med fokus på formål og plassering i studieløpet og drøfte løysningar når det gjelder fremtidig plassering".

Arbeidsgruppa har vore satt saman av:

- Utdanningsdekan Svein Ivar Angell, HF
- Utdanningsdekan Magne Strandberg, JU
- Utdanningsdekan Harald Walderhaug, MN
- Instituttleiar Steinar Bøyum, Institutt for filosofi og førstesemesterstudier, HF.
- Student Emma Bø
- Student Stian Torset
- Rådgjevar Iren Igesund, Studieavdelingen

Steinar Bøyum har fungert som leiar for arbeidsgruppa. Iren Igesund har vore sekretær for arbeidet. Førsteamanuensis Helge Holgersen frå Det psykologiske fakultet var oppnemnd som medlem av arbeidsgruppa, men har ikkje deltatt på nokon av møta.

¹ Thor-Inge Rørvik, *Historien om examen philosophicum 1675-1983*, Forum for Universitetshistorie, Universitetet i Oslo 1999 (<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nbdigibok2008102404070>).

Arbeidsgruppa har hatt seks møter: 21.1., 18.2., 5.3., 14.4., 6.5. og 10.6. Etter koronasituasjonen oppstod har møta vore digitale. Tema for møta har om lag følgt disposisjonen i denne rapporten. Det har vore to gjesteinnlegg: Vibeke Tellmann, leiar for ex.phil.-utvalet, gav ei orientering om dagens ex.phil. 18.2., og Steinar Thunestvedt, administrasjonssjef på Institutt for filosofi og førstesemesterstudier, gav ei innføring i økonomimodellen på ex.phil. 6.5.

Tolking av mandat

Mandatet for arbeidsgruppa var “å kartlegge dagens praksis for ex.phil. med fokus på formål og plassering i studieløpet og drøfte løysningar når det gjelder fremtidig plassering”. Arbeidsgruppa har tolka dette slik at spørsmålet om plassering er utgangspunktet for saka, og at det er særleg følgjende av endring i plassering som skal drøftast. Formålet med ex.phil., samt spørsmål om organisering og økonomi, blir tatt opp i den grad det heng saman med spørsmålet om plassering.

Dette tyder for det første at me tar det for gitt at ex.phil. skal vere 10 studiepoeng og inngå som ein obligatorisk del av ein bachelorgrad. Me har altså ikkje drøfta å auke eller minke omfanget av ex.phil. Samtidig har det vore klart, særleg i drøftinga av formål, at arbeidsgruppa i all hovudsak meiner ex.phil. har ein svært viktig funksjon. Det tydar for det andre at me tar grunnleggjande trekk ved organiseringa for gitt, til dømes at emneansvaret for ex.phil. ligg hjå Institutt for filosofi og førstesemesterstudier (FoF) på Det humanistiske fakultet. Samtidig kjem me avslutningsvis inn på tilhøvet mellom UiB sentralt og fakulteta.

Fuglesangrapporten

I 2013 leverte det såkalla Fuglesangutvalet (oppkalla etter utvalets leiar, Heidi Fuglesang) sin rapport til Studentparlamentet ved UiB: “Examen philosophicum — en innføring i universitetet eller en innføring i danninge”.² Sidan denne rapporten har hatt ein viss innflytelse på dei endringsprosessane som har leia til flytting av ex.phil. på enkelte fakultet, og dessutan diskuterte mange av dei same spørsmåla som denne arbeidsgruppa, går me raskt gjennom nokre av dei viktigaste konklusjonane i denne rapporten.

Fuglesangutvalet ville halde på ex.phil. som obligatorisk emne på 10 studiepoeng, men med grunnlag i ei spørjeundersøking tilrådde utvalet ei flytting av ex.phil. til seinare i studieløpet: “Mange gir uttrykk for at det er først senere i studieløpet faginnholdet i ex.phil. oppleves som relevant og viktig. Flere gir også uttrykk for at det ville ha vært enklere å forstå og drøfte ex.phils innhold dersom de hadde større faglig ballast.” Studentrepresentantane i denne arbeidsgruppa støtter denne oppfatninga om at det er positivt å ha ex.phil. seinare i studieløpet, nettopp fordi studentane då er meir modne og har lettare for å sjå relevansen av ex.phil.

Vidare tilrådde utvalet ei tematisk heller enn ei historisk organisering av filosofipensumet. Ex.phil. burde ikkje vere ei innføring i filosofihistorie, men ein bruk av filosofisk stoff på tema som studentane sjølve fann interessante, ut frå sin fagbakgrunn. Dette er i samsvar med korleis ex.phil. i dag blir praktisert. Vidare meinte utvalet at ex.phil. burde vere tverrfagleg “i den forstand at studentene deltar på seminar og forelesninger med studenter fra andre fagretninger, og diskuterer mange av de samme spørsmålene”, men at det burde vere fagspesifikt “i den forstand at studentene bør kunne benytte sin fagkunnskap i oppgaveløsningen.” Dette er også i stor grad slik ein prøver å få det til på ex.phil. i dag.

² https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/fuglesangsutvalgets_rapport_om_exphil_0.pdf

Dagens ex.phil.: seminarmodellen

Dagens ex.phil. står i gjeld til Arne Næss og hans reform av det som då vart kalla "forberedende prøve i filosofi". Dei to viktigaste reformene var ei problemorientering av filosofihistoria og innføringa av den såkalla "saklighetslæren". Næss uttrykte likevel ein viss skuffelse over at ex.phil., særleg filosofihistoria, etter kvart utvikla seg til eit ordinært pensum ein skulle lære seg, i staden for, slik han ville det, ein stad der ein kunne anvende filosofiske teoriar på dagsaktuelle tema.³ Seminarmodellen ved UiB kan sjåast som eit forsøk på å vende tilbake til Næss sitt opphavlege mål med ex.phil.

Seminarmodellen vart innført på byrjinga av 2000-talet (fullt implementert i 2003), dels i samband med Kvalitetsreformen og dels som følge av det mange såg som ein urimeleg høg strykpersent på ex.phil. fram til då. Saman med ex.fac. (og ofte eit innføringsemne) vart ex.phil. då ein del av førstesemesterstudiet, som saman skulle gi eit fagleg grunnlag for vidare studiar og ein akademisk og sosial integrering i universitetskulturen. Hovudprinsippa i denne modellen er som følgjer:

- Studentaktiv læring: Studentane har forelesingar, men kjernen i studiet er obligatoriske seminar, munnlege presentasjonar og rettleia oppgåveskriving.⁴ Skriveopplæring var viktig når modellen vart laga, mellom anna i samarbeid med dåverande Program for Læringsforskning.
- Problemorientering: Det sentrale skal vere arbeid med oppgåver som relaterer det filosofiske stoffet til aktuelle spørsmål i samfunnet eller/også til faga studentane skal studere, i kombinasjon med oppøving av evna til å analysere og evaluere argumentasjon.
- Fakultetsorientering: kvart fakultet har sin eigen ex.phil.-variant, med eigen pensumlitteratur og oppgåvesett som relaterer stoffet til dei aktuelle fagområda.

Seminarmodellen må seiast å ha vore særers vellukka. Strykpersenten vart kraftig redusert, og i dag følgjer dei aller fleste ex.phil.-studentane denne modellen. Det er framleis mogleg å ta ein tradisjonell skuleeksamen, men berre om lag 10-15% gjer dette. Når me i det følgjande snakkar om ex.phil., snakkar me helst om seminarmodellen, både fordi det er så få som tar eksamensmodellen og fordi det er mykje meir variert (og vanskeleg å få gode tal på) når i studieløpet ein tar eksamensmodellen.

Dagens ex.phil.: plassering

I grads- og studieforskrifta til UiB er det ein generell regel (§2.4) at bachelorprogram skal innehalde ex.phil. på 10 stp., med unntak for enkelte av dei utøvande programma på KMD. Men sjølv om ex.phil. er ein obligatorisk del av bachelorgraden, er det ikkje spesifisert når i studieløpet ein skal ta det. Det same gjeld dei fleste andre universiteta i Noreg. Ex.phil. er obligatorisk ved alle dei gamle universiteta (BOTT), og også på eit fleirtal av dei nye universiteta, men ingen av dei har reglar om kvar ex.phil. skal vere plassert. Alle stader er ex.phil. 10 stp., med unntak av NTNU, der det er på 7,5 stp.

³ Rørvik, *Historien om examen philosophicum 1675-1983*, s. 162. Sjå også Fredrik W. Thue, «Samfunnsforskningens fødselshjelper» og Dagfinn Føllesdal, «Næss, examen philosophicum og Filosofisk institutt», *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, nr 1–2, 2002. For Næss sin kritikk, sjå mellom anna intervju i *Aftenposten*, 14. september 2001.

⁴ Dette er også i tråd med pedagogiske utviklingsprosjekt ved ex.phil. Prosjekta Godt Forberedt I (2019) og Godt Forberedt II (2020) har fått insentivmidlar til å utvikle digitale arbeidspakker ved ex.phil., i tillegg til at prosjektet Argumentasjon som Ferdighet har fått DIKU-støtte for liknande føremål. Målet med desse er å auka studentaktiviteten mellom undervisingsøkta, i form av interaktive arbeidspakker

Kvar ex.phil. skal plasserast i studieløpet har variert noko, om enn det tradisjonelt har vore eit såkalla førebuande studium. Dette er ingen ny diskusjon. Allereie forgjengaren til Arne Næss som professor i filosofi, Anathon Aall, argumenterte i 1936 for at ex.phil. burde kome seinare i studiet. Denne diskusjonen har igjen blitt aktualisert det siste tiåret, då ex.phil. har endra plassering fleire stader.

Ved UiB ser situasjonen i dag slik ut når det gjeld plassering av ex.phil.:

- HF: Ex.phil. i 1. semester (dette inkluderer også dei programma på KMD som tar ex.phil., sidan desse tar ei tilpassa utgåve av HF-varianten).
- JU: Ny studieordning blir innført frå og med studieåret 2021/22, og ex.phil. blir då flytta frå første til fjerde semester.
- MN: Ex.phil. vart flytta for enkelte studieprogram (mellom anna biologi) til andre semester allereie i 2012. I 2015 vart ex.phil. for fysikk flytta til femte semester og for lektorstudentane til sjette semester. I 2017 vart ex.phil. lagt til fjerde semester for dei tre nye femårige sivilingeniørprogramma. I den nye studieordninga, som gjeld frå og med studieåret 2020/2021, vil ex.phil. ligge i fjerde, femte eller sjette semester for alle programma.
- MO: Ex.phil. i 1. semester.
- PS: Ex.phil. vart flytta til vårsemestret frå og med studieåret 2016/17. Profesjonsstudentane i psykologi tar ex.phil. i andre semester, medan bachelorprogramma tar ex.phil. i fjerde semester.
- SV: Ex.phil. ligg hovudsakeleg i 1. semester, men vart i to studieprogram (samfunnsøkonomi og politisk økonomi) flytta til tredje semester frå og med studieåret 2017/18.

Som ein ser ut frå desse endringane, er det nye no at JU og dei resterande faga på MN flyttar til seinare semester, medan PS og enkelte av dei store faga på MN gjorde dette for fleire år sidan. I dag er det slik at 80-85% av studentane tar ex.phil. første semester, medan det etter desse omleggingane vil vere 65-70% av studentane som gjer det. Sjølv etter desse endringane vil UiB likevel vere det universitetet som i størst grad har ex.phil. første semester. Ved dei andre BOTT-universiteta er ex.phil. i større grad spreidd utover studieløpet, som følgjande tabell, med nokre sentrale BA-program som alle desse universiteta tilbyr, viser:

	UiO	NTNU	UiT
Historie	2	2	2
Tysk	3	1	1
Engelsk	6	1	1
Statsvitenskap	3	5	2
Sosiologi	2	5	1
Sosialantropologi	1	5	2
Fysikk	3	3	3
Biologi	5/6	3	5
Kjemi	4/5/6	3	4

Formål: emneskildringar

I nyare tid har ex.phil. ved alle norske universitet vore prega av tre deler:

- Filosofihistorie, med innslag av allmenn ide- og vitskapshistorie: innføring i den historiske bakgrunnen for ulike grunnleggjande syn på verda.
- Vitskapsteori: drøfting av prinsipielle spørsmål om vitskap.

- Logikk: evne til å analysere omgrep og argumentasjon.

Denne tredelinga er ikkje lenger like tydeleg, men likevel finn ein igjen desse elementa også på dagens universitet. Vekta på «åndshistorisk danning» har likevel blitt svekka dei fleste stader i Noreg, til fordel for ei sterkare tema- og problemorientering (på dette punktet var UiB i forkant, og andre universitet har dei siste åra kome etter).⁵ I tillegg har ex.phil. fleire stader også hatt ansvar for å gi ei slags innføring i akademisk kultur, mellom anna akademisk skriving.

Ved UiB er emneskildringane for dei ulike variantane bygd opp på same måte og inneheld mange av dei same elementa:

Under mål og innhald har alle variantane først eit introduksjonselement: “Examen philosophicum skal gi studentane ei innføring i universitetet sine tenkje-, arbeids- og skrivemåtar. Vidare skal ex.phil. gi filosofiske perspektiv på akademisk kultur og danning, og på sentrale spørsmål i (faga på den aktuelle varianten)”. Alle har også eit argumentasjonselement, som varierer litt, men som alle liknar på dette eksempelet frå PS: “Studentane skal gjere seg kjent med verkty ein kan bruke til å analysere tekstar og bidra til klårleik i språkbruk og argumentasjon, både innanfor psykologifaget og i det breiare akademiske og offentlege ordskifte.” Til sist har enkelte variantar eit fakultetsspesifikt element, til dømes dette frå JU: “Emnet gir ei innføring i rettsfilosofi og andre filosofiske tema med særleg relevans for rettsvitenskapen.»

Læringsutbyteskildringane er også bygde opp på same måte. Under “kunnskapar” finn ein innan alle variantar ei formulering som ligg tett opp til denne frå JU: “Ved fullført emne har studenten kjennskap til utvalde filosofiske emne som har relevans for rettsvitenskapen, til dømes rettsfilosofi, etikk og politisk filosofi. I tillegg har studenten kjennskap til sentrale omgrep i språk- og argumentasjonsteori”. Under “dugleikar og kompetanse” finn ein også på alle variantar omlag den same teksten, til dømes som her frå HF: “meistre bruk av filosofiske omgrep i analytisk og kritisk drøfting av problemstillingar frå dei humanistiske vitenskapane og offentleg debatt; - bruk av språk- og argumentasjonsteori på tekstar innanfor dei humanistiske vitenskapane og offentleg debatt”. I tillegg har seminarmodellen på alle variantar også med følgjande moment: “meistre grunnleggjande normer for skriftleg og munnleg akademisk framstilling, som klårleik, sjølvstende og reieleg kjeldehandsaming”.

Me ser at formål og læringsutbyte er svært likt for dei ulike variantane, men stoffet blir applisert på ulike tema og eksempel, som er henta frå dei ulike faga eller på samfunnsspørsmål som er knytt til faga på den aktuelle varianten. Dette er også sentralt i oppgåveskrivinga som er sentralt i seminarmodellen. Då fordjupar ein seg i eit spørsmål som typisk appliserer filosofiske, vitenskapsteoretiske og argumentasjonsteoretiske emne på eit aktuelt spørsmål i faget eller i samfunnsdebatten med relevans for faget. Til dømes kan ein på SV velje ei oppgåve om klimanekting og ytringsfridom ut frå John Stuart Mills klassiske forsvar for ytringsfridom, på PS kan ein drøfte lykkeforskning ut frå Aristoteles og Jeremy Bentham, på HF kan ein skrive om forholdet mellom kunst og moral i lys av debatten om Karl Ove Knausgårds *Min Kamp*, og på JU kan ein diskutere miljøaksjonar ut frå John Rawls’ teori om sivil ulydighet eller forbod mot nikab og burka i undervisings situasjonar i lys av teoriar om politisk fridom.

Formål: drøfting

Som me kan sjå har altså innføringselementet vore eit viktig formål for ex.phil., særleg i seminarmodellen. Kva det inneber meir konkret at ex.phil. «skal gi studentane ei innføring i universitetet sine tenkje-, arbeids- og skrivemåtar» er kanskje lettast å sjå ut frå det siste elementet: at

⁵ Gunnar Skirbekk, «Ex.phil.» i *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre*, Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning 2009.

ex.phil. har hatt medansvar for opplæring i akademisk skriving. Dette omfattar både meir generelle element som struktur og argumentasjon i akademiske tekstar, og meir spesifikke element som sitering og referanseteknikk. Førstnemnde element vil vere sentralt innan ex.phil. uavhengig av kvar det ligg i studieløpet, men ein kan vente at studentane får høgare utbytte av opplæring i språk og argumentasjon når ex.phil. kjem seinare i studieløpet fordi studentane då har noko trening i å skrive dei tekstane som er sentrale på det programmet dei er på. Ansvar for sistnemnde element må truleg i større grad flyttast over på dei enkelte faga i dei tilfella der ex.phil. blir flytta til seinare semester. Samtidig kan ein hevde at opplæring i sitering og referanseteknikk trass alt ikkje er ein sentral del av ex.phil., og heller ikkje av filosofar sin kompetanse.

I arbeidsgruppa var det stor semje om kva som bør vere det overordna målet med ex.phil., uavhengig av plassering i studieløpet. Dette overordna formålet kan ein differensiere ut i to ulike aspekt, som heng nært saman. For det første: Ex.phil. skal gi kunnskap om og forståing for grunnleggjande filosofiske spørsmål som oppstår både innan dei ulike faga og innan aktuelle samfunnsspørsmål knytt til desse, særleg av vitenskapsteoretisk og etisk art. For det andre: Ex.phil. skal gi dugleik i å analysere og evaluere argumentasjon, samt øving i å kunne uttrykke seg klart, sakleg og med vekt på grunngeving. Ein kan samanfatte desse to aspekta til det følgjande: Ex.phil. skal øve opp evna til kritisk refleksjon over grunnleggjande spørsmål i vitenskapane og samfunnet. Sagt på ein annan måte, studentane skal lære seg at og korleis ein kan drøfte kontroversielle og verdilada spørsmål på ein sakleg og fornuftig måte, også om dei ikkje har noko fasitsvar. Gitt samfunnsutviklinga, med aukande pluralisme og polarisering, bør dette vere viktigare enn nokon gong. Det er også kjernen i ei moderne forståing av danning.

Tradisjonelt var ei innføring i filosofihistorie, med innslag av generell ide- og vitenskapshistorie, ein heilt sentral del av ex.phil., og er nok det mange av dagens professorar assosierer med emnet. Når dei tenkjer tilbake på si eiga tid på ex.phil., er det gjerne kongerekka av store filosofar dei hugsar. Men dette aspektet ved ex.phil. har vore svekka i lang tid, ikkje berre ved UiB. Dersom ein ser på pensumbøkene som blir brukte på ex.phil., så er ingen av desse lagt opp kronologisk. Dei er alle tematisk orienterte. I stor grad har dette vore ei intendert utvikling, ut frå ei erfaring av at det er blitt vanskelegare å legitimere ex.phil. med at filosofihistorisk danning er nødvendig. Dette tyder likevel ikkje at dei gamle filosofane har forsvunne heilt ut. Studentane lærer framleis om Platon, Aristoteles og Kant. Men det er problema, ikkje filosofane, som står i sentrum. Ein dreg filosofane inn, ikkje primært ut frå deira historiske tyding, men fordi tankane deira kan bidra til å belyse dagens grunnleggjande problem.⁶ Arbeidsgruppa stiller seg bak ei slik problemorientering.

Gruppa diskuterte også forholdet mellom felles og fakultetsspesifikke formål og orientering. Som nemnd har UiB lang tradisjon for fakultetsorientering av ex.phil. Fakultetsorienteringa var sentral med innføringa av seminarmodellen, men har røter lengre bak i tid. Allereie under Knut Erik Tranøy på 1960-talet var tanken at ex.phil. i Bergen, i motsetning til i Oslo, skulle vere fakultetsorientert, med lærebøker tilpassa kvart enkelt fakultet.⁷ Det gjer også at skilnaden mellom ex.phil. og ex.fac. tradisjonelt har vore mindre tydeleg i Bergen enn enkelte andre stader. Det kan vere at ei slik fakultetsorientering blir endå sterkare med flytting til seinare semester, om enn det ikkje er noko automatikk i det. Dersom det skjer, kan ein vere bekymra over at ex.phil. blir meir og meir som ex.fac., og at ex.fac. blir meir og meir fagorientert, og dermed at felleselementet blir svekka. Men sjølv om denne bekymringa er reell, kan det vere at ho kviler på ein for skarp dikotomi. Som leiaren for ex.phil.-utvalet gjorde greie for på eit av møta i arbeidsgruppa, er det mange av dei same filosofane, teoriane og tematikkane som går igjen på dei ulike variantane, sjølv om dei blir eksemplifisert på ulike måtar og

⁶ Jf. Vibeke Tellmann, «Problemet fremfor filosofen», <https://www.forskerforum.no/problemet-fremfor-filosofen/>

⁷ Gunnar Skirbekk «Norsk filosofi?», *Norsk filosofisk tidsskrift*, nr 3–4, 2015, s. 158.

anvendt på ulike område. Til dømes kan ein både på JU, SV, og MO skrive oppgåver om skiljet mellom nytteetikk og pliktetikk, men på JU blir skiljet anvendt på spørsmål om dyrs rettslige vern, på SV blir det relatert til flyktningpolitikk og på MO til spørsmål om vaksinepåbod og genmodifisering. Etter arbeidsgruppa sitt syn tek dette godt vare både på felleselementet og på fakultetsorienteringa.⁸

Frå tid til anna dukkar det opp krav om eller forslag til ulike aktuelle tema som “bør inn i ex.phil.” I februar 2020 stemte til dømes Studentparlamentet for at klima og miljøetikk må inn i ex.phil., og i september 2019 foreslo Utdanning 2030-arbeidsgruppa i sin rapport at SDG’ane kunne knytast opp mot ex.phil. Arbeidsgruppa stiller seg skeptisk til at ex.phil. skal bli ein slags behaldar for alle slags gode formål (innovasjon, teknologi og likestilling er andre eksempel på tema som har blitt foreslått å gå inn i ex.phil.). Arbeidsgruppa meiner at det beste bidraget ex.phil. kan gje til å løyse til dømes klimaproblemet, er å gje studentane gode dugleikar i etikk, kritisk refleksjon og sakleg argumentasjon. Det var semje i gruppa om at slike tema gjerne kan gå inn i ex.phil. der det fell naturleg, det vil seie der dei støttar opp om desse overordna formåla med ex.phil. Til dømes kan klima og miljøetikk kome inn som relevante tema innan fleire variantar, og gjer det allereie på enkelte av dei. Gitt at ex.phil. er ein stad der studentane skal lære å reflektere kritisk over aktuelle fenomen og diskusjonar i samtida, kan jamvel innhaldet i omgrep som kunnskap, kompetanse og danning vere relevante tema å ta opp (jmf. 21st century skills).

Kompetanse

I saksnotatet til møtet i Utdanningsutvalet i september 2019 står det følgjande: “Når ex.phil. blir plassert mot slutten av et bachelorprogram, må det forventes større modenhet blant studentene. Dette gir muligheter for å styrke ex.phil. som refleksjonsemne, men vil samtidig kreve forskningsbasert undervisning på et nivå som normalt ikke blir utført av universitetslektorer. Dette er en gruppe som i dag utfører mye undervisning på ex.phil.”

Arbeidsgruppa er samd i at flytting av ex.phil. til seinare i studieløpet vil stille høgare faglege krav til dei som underviser. Studentane vil ha meir kunnskap innan faget sitt og vere meir integrert i academia enn når dei tek ex.phil. første semester. Og med tanke på at ex.phil. søker å vere fakultets- og fagrelevant, vil studentane venteleg også skrive ex.phil.-oppgåver som i større grad gjer bruk av denne kunnskapen. Dette stiller auka krav til forskingsbasert undervisning på eit høgt fagleg nivå både når det gjeld grunnkompetansen i filosofi og kjennskap til aktuelle disiplinfig, og fører vidare til eit behov for et stort tal stillingar med førstekompetanse.

Samtidig er det viktig å understreke at undervisningsstaben på ex.phil. allereie i dag er meir mangfaldig enn sitatet frå saksnotatet over gir inntrykk av. Ved FoF underviser alle vitskapeleg tilsette på ex.phil., inkludert dei mest etablerte professorane, om enn i ulik grad. Dei fleste av dei som er tilsett på universitetslektorvilkår, har dessutan doktorgrad og har fått personleg opprykk som førsteamanuensis, jamvel professor.⁹ I den forstand har dei forskingskompetanse, og fleire av dei er også aktive forskarar, sjølv om dei altså ikkje har forskingsvilkår i stillinga. Om flytting av ex.phil. til seinare i studieløpet krev

⁸ Graden av fakultetsorientering av innhaldet i ex.phil. varierer også frå stad til stad. Ved UiO har ex.phil. berre éin variant, med eit felles pensum (dette blir imidlertid revidert no). Ved UiT er det også eitt emne, med ei felles bok og så varierte kopisamlingar frå fakultet til fakultet. NTNU har fire ulike ex.phil.-variantar, der pensum er delt mellom eit kjernepensum som er felles og ein spesifikk variantdel.

⁹ Dette er primært eit resultat av ein svært tøff konkurransesituasjon på arbeidsmarknaden for filosofar, samt den generelle kompetansehevinga i Noreg: Når talet på nye doktorgrader i Noreg har blitt 4-dobla på 30 år, og jamvel grunnskulelærarar no må no ha mastergrad, er det ikkje å undrast over at også ex.phil.-lærarar i dag har høgare kompetanse enn tidlegare.

forskningsbasert undervisning i større grad enn no, kjem difor an på kva ein legg i “forskningsbasert undervisning”.

Eit anna spørsmål har å gjere, ikkje med nivået, men kva type kompetanse ex.phil.-lærarane har. For å undervise på ex.phil. bør ein ideelt sett ha ein type “dobbeltkompetanse”, dvs. både ein primærkompetanse i filosofi (inkludert logikk og etikk) og ein viss kompetanse i fagområde som er relevante for den fakultetsvarianten dei underviser på. Dette følgjer av problem- og fakultetsorientinga på ex.phil. ved UiB. Dette gjeld også når emnet er lagt til første semester, men i endå større grad når det blir flytta til seinare semester. Foreløpig er målet til FoF å ha minst to undervisarar på kvar variant med slik dobbeltkompetanse, som kan fungere som emneansvarlege og lagleiarar. Med tanke på at ex.phil.-undervisning i utstrakt grad er basert på samarbeid i undervisningslag, der lærarar kan ha komplementære kompetansar, vil dette sikre at undervisninga er på eit godt fagleg nivå.

Økonomi

Økonomien til ex.phil. er basert på ein finansieringsmodell som vart innført i 2013, ein slags stykkprismodell: I tillegg til at fakulteta på den tid fekk ei fast auke i grunnbevilgninga som skulle gå til ex.phil., får fakulteta no tildelt midlar til si ex.phil.-drift i den årlege grunnbevilgninga basert på studiepoengproduksjonen frå 2 år tilbake, der fakulteta blir tildelt 75 % av det dei har «produsert» (UiB sentralt tar 25%). Studiepoenginntektene frå ex.phil. går altså til fakulteta, som så betaler HF/FoF for talet på ex.phil.-kurs dei skal ha. Det er såleis HF/FoF som forvaltar ex.phil.-budsjettet og som må sørge for at utgiftene til ex.phil. over tid er i balanse med inntektene frå fakulteta.

Kva økonomiske følgjer har det når fakultet flyttar ex.phil. til seinare semester? Her må ein skilje mellom midlertidige og langvarige følgjer, og me må skilje mellom følgjer for HF/FoF og for UiB totalt.

Dei eventuelle økonomiske følgjene heng primært saman med kva effekt flytting har på studenttalet. Den langvarige effekten på studenttalet på ex.phil. er likevel vanskeleg å fastslå. Generelt er det rimeleg å anta eit noko lågare studenttal når ex.phil. blir flytta lengre ut i studieløpet, men storleiken på dette kviler på fråfallsprosenten på dei ulike fakulteta (den delen av fråfallet som skjer mellom det semesteret dei no tek ex.phil. og det semesteret dei i framtida skal ta ex.phil.). På Det juridiske fakultet, der fråfallet er lågt, betyr det til dømes lite for studenttalet kvar ex.phil. er plassert. På Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, der fråfallet er høgare i løpet av bachelorgraden, vil flytting sannsynlegvis bety meir for kor mange som tek ex.phil. Ein permanent reduksjon av talet på ex.phil.-studentar ved MN på 30% kan vere eit rimeleg anslag. Gitt finansieringsmodellen vil det då tyde ein reduksjon av ex.phil.-inntektene frå MN på rundt 30%.

Alt dette er likevel usikre reknestykke. Det som gjer det vanskeleg å fastslå dei langvarige konsekvensane av endra plassering, er at dei større studieplanrevisjonane som flytting av ex.phil. inngår i, mellom anna har som intensjon å redusere fråfallet, i det minste ved MN. Dersom det lukkast, vil følgjene av flytting for studenttalet på ex.phil. også bli mindre. Kor stor nedgangen blir, heng også saman med andre endringar i studieprogramma. På Det psykologiske fakultet er det til dømes om lag 40% færre studentar som tar ex.phil. no samanlikna med den tida det var eit førstesemestremne, men ein del av nedgangen skuldast ikkje endring av plassering i og for seg, men at det ikkje lenger er ex.phil. for årsstudia ved dette fakultetet.

Medan dei langvarige følgjene er usikre, vil det uansett bli ein midlertidig nedgang i studenttalet på ex.phil., i sjølv omleggingsfasen, sidan det då vil vere fleire semester med sterkt redusert ex.phil.-aktivitet både på MN og JU. Ex.phil.-inntektene til HF/FoF frå desse fakulteta vil då falle bort, utan at ein kan redusere kostnadane tilsvarende. Sidan den eksisterande finansieringsmodellen ikkje har innebygde mekanismar som tek høgde for slike større aktivitetssvingingar, tyder det at ein også må leve med visse svingingar i over- og underskot i ex.phil.-økonomien. Arbeidsgruppa meiner at meir

langsiktige ex.phil.-kontraktar mellom HF/FoF og fakulteta kan vere eit verkemiddel for å gjere modellen meir robust for slike svingingar.

Ex.phil.-budsjettet har i dag eit moderat akkumulert underskot, som etter planen og prognosen skulle bort i 2021, men det kan bli vanskeleg å kome i balanse i løpet av denne omleggingsfasen på grunn av dei reduserte inntektene. Samtidig har ex.phil. framleis ein viss bruk av midlertidig tilsette kvar haust (om enn mykje mindre enn for ein del år tilbake), som venteleg vil bli redusert i denne perioden, så ein viss del av inntektsreduksjonen vil hentast inn igjen slik. Nokon regelrett overtalligheit er det derfor liten fare for, om ikkje UiB samtidig får eit større fall i studenttalet totalt sett. Men i skrivande stund er det nok langt meir sannsynleg med ein auke i det totale studenttalet som kompenserer for den midlertidige nedgangen på ex.phil.

Kva så med dei økonomiske følgjene for UiB elles? Eit fakultet som flyttar ex.phil. til seinare semester vil redusere utgiftene til ex.phil. i ein overgangsperiode, samtidig som dei framleis vil få inntekter for studiepoengproduksjonen på ex.phil. for to år sidan. På den andre sida vil dei, når overgangsperioden er over, ha utgifter til ex.phil. i to år framover utan tilsvarande studiepoenginntekter. Når ex.phil. blir flytta frå første semester, må det dessutan erstattast av eit anna emne i dette semesteret, og dette emnet vil typisk måtte utførast av vitskapeleg tilsette som i motsetning til mange av dei som underviser på ex.phil., har ordinære forskingsvilkår i stillingane sine, som normalt er meir kostbart. Totalt er likevel dette eit høgst usikkert reknestykke, all den tid det er vanskeleg å predikere kva følgjer flytting har for studiepoengproduksjonen, i tillegg til at det kjem an på kor kostnadskrevjande undervisningsformer ein har det første semesteret.

Til oppsummering: den flyttinga av ex.phil. til seinare i studieløpet som allereie er gjort, vil tyde ein reduksjon av inntektene til ex.phil., og dermed til HF/FoF, som vil vere større på kort sikt, men betydeleg også på lengre sikt. Dette er sannsynlegvis handterleg, men det må likevel understrekast at ei meir omfattande endring, der også andre fakultet flyttar ex.phil. til seinare semester, kan skape ein svært vanskeleg situasjon for HF og FoF, som også kan ha personalmessige konsekvensar i form av overtalligheit.

Organisering og oppsummering

Arbeidsgruppa, og denne rapporten, har konsentrert seg om kva følgjer endring av plassering har for ex.phil. Me har difor ikkje tatt opp til diskusjon den heilt grunnleggjande organiseringa av ex.phil., men har til dømes tatt det for gitt at ansvaret for ex.phil. ligg på FoF og HF, som ei fellesoppgåve som blir utført for UiB som heilskap. Flyttinga kan likevel reise spørsmål om UiB sentralt bør gå sterkare inn i styringa av ex.phil., til dømes med å fastsette krav om når i studieløpet ex.phil. skal liggje.

Samtidig kan det sjå ut som det er ei viss usemje om kvar ex.phil. bør ligge i studieløpet. I denne arbeidsgruppa er det fleire som meiner det er best at ex.phil. kjem seint i bachelorgraden, primært fordi ein trur at meir modne studentar vil ha større utbytte av emnet då, fordi dei då lettare ser relevansen av det. Men det er også enkelte som helst ser at ex.phil. er plassert i første semester, sidan ex.phil. tradisjonelt har hatt, og bør ha, ein viktig innføringsfunksjon. Samtidig er det svært lite sannsynleg at ein av omsyn til ex.phil. skulle reversere dei omfattande endringane som allereie er gjort ved PS, MN og JU, sidan flyttinga av ex.phil. på desse fakulteta er vevd inn i ein omfattande revisjon av studieprogramma som heilskap.

Mot denne bakgrunnen er det vanskeleg å sjå noko alternativ til at plassering i studieløpet framleis må vere opp til fakulteta, i samråd med FoF som har emneansvaret for ex.phil. Samtidig er det naudsynt å understreke at ytterlegare flytting vil føre til omfattande økonomiske problem både på kort og lang sikt for ex.phil., og dermed for FoF og HF.